

SZABÓ DOROTTYA

MARIANA MAZZUCATO – THE VALUE OF EVERYTHING: MAKING AND TAKING IN THE GLOBAL ECONOMY¹

*A Rajk Szakkollégium 2020-as Neumann-díjasa Mariana Mazzucato, aki jelenleg a UCL² professzora, illetve a UCL Institute for Innovation & Public Purpose alapítója és igazgatója. Kutatási területe elsősorban az állam innovációban és ezáltal a gazdasági növekedésben betöltött szerepének megértése és újradefiniálása. Kutatási tevékenységén túl politikai tanácsadóként is működik, nemzetközi szervezetek és kormányfők kéri ki véleményét évek óta. Több nagyhatású könyv szerzője, melyek közül a *The Value of Everything: making and taking in the global economy* című művének segítségével próbálok a következőkben képet adni munkásságáról.*

*Professor Mariana Mazzucato received the John von Neumann award this year which is given annually by Rajk College. Mazzucato is a professor at University College London and she is the founder and director of their Institute for Innovation and Public Purpose (IIPP). Her research focuses on the role played by the state in economic development through its innovation policy. In this review, I would like to give an overview of one of her most influential book: *The Value of Everything: making and taking in the global economy*.*

Mazzucato a bevezető fejezetben azzal kezdi könyvét, hogy a globalizáció a privát és a közszféra partnerségét követeli meg, ami azt jelenti, hogy a közgazdaságtannak meg kell haladnia a neoliberalizmus azon tévedését, hogy az említett felek szemben állnának egymással. Ehhez elengedhetetlen feladat, hogy újradefiniáljuk az érték fogalmát, és képessé váljunk megkülönböztetni az értékteremtést és az értékvesztést (value extraction), hiszen ez a megkülönböztetés tenné csak lehetővé, hogy elméletileg pontosabban fejezzük ki az innováció-orientált, inkluzív és fenntartható növekedési pályát, amire átáll gazdasági rendszerünk. A szerző az értékteremtést olyan tevékenységként határozza meg, mely különböző erőforrások megteremtése és interakciója által hoz létre új termékeket és szolgáltatásokat, míg a kizsákmányolást a meglévő erőforrások és outputok mozgataként, az azokkal való kereskedésként definiálja. Bírálja továbbá a marginalista forradalom azon eredményét, hogy szubjektivizálta és az árból levezethetőként határozta meg az értéket, hiszen ezáltal minden, amihez ár rendelhető, értékke vált, míg a piacon meg nem jelenő áruk és

¹ Mariana Mazzucato (2018): *The Value of Everything: making and taking in the global economy*, London, Penguin Books

² University College London

DOI: 10.14267/RETP2020.03.20

szolgáltatások értéküket veszítették.

Az első fejezet által összefoglaló képet kapunk arról, hogyan fejlődött az értékelmélet a törtelem során a fiziokratáktól kezdve a klasszikusokon át a neoklasszikusok megjelenéséig. Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae* művében vázolja az igazságos ár koncepcióját, míg Dante *Isteni színjátékában* a spekulációból meggazdagodó uzsorások a pokol legmélyebb bugyraiba kerülnek. Miután az ár ilyen típusú moralizálása iránti igény a 17. században megszűnt, az értékelméletek szorosabb kapcsolatba kerültek a termeléssel. Míg a fiziokraták az értéket a földben látták, és – az emberek helyett – a természetet ruházták fel értékteremtő erővel, addig a klasszikus politikai gazdaságtan képviselői a technológiára és a munkafolyamatok szervezésére fordították a figyelmüket, ezzel a munkaerő vált a vizsgálatuk alapjává. A neoklasszikusok 19. század végi megjelenésével az érték fogalma a hasznossághoz kezdett el kötődni, amivel megszűnt az objektív értékszemlélet, hiszen minden fogyasztónak minden időben és környezetben más és más preferenciái vannak, így a hasznossággal összekapcsolt érték szubjektívvá vált. Az említett korszakok gondolkodóiban azonban az közös, hogy mindannyiuk a termelési határon (production boundary) kívül helyezte el az államot, azaz a gazdaság improduktív szereplőiként határozták meg azt.

Ezután a szerző a GDP mérésének technikáival és annak hiányosságaival folytatja könyvét. Mazzucato amellettt érvel, hogy a GDP mögött nincs koherens és konzekvens értékelmélet, bár mérésének mikéntjét az határozza meg, hogyan gondolkodunk az értékről. Mivelhogy a neoklasszikus gondolkodás az árakat határozta meg elsődleges értékmérő eszközként, a GDP nem tartalmaz olyan tevékenységeket, amikért nem kell fizetni, miközben aligha mondhatnánk rá, hogy értéktelenek volnának. Ilyen például a háztartásbeli munka, vagy a szívesség, amit a szomszédnak teszünk. Eközben olyan tételek kerülnek a nemzeti számlákra, melyek esetében kétségeink támadhatnak az értékességükre vonatkozóan, erre példaként Mazzucato a vállalatok környezetszennyező magatartását említi. Ezen túl a szerző azt is megemlíti, hogy a GDP következetlenül kezeli az állam kiadásait és hozzáadott értékét, amit véleménye szerint ideje volna felülvizsgálni.

A következő két fejezetet Mazzucato a pénzügyi szférának szenteli, illetve annak felemelkedési folyamatának vizsgálatával foglalkozik. A bankok fejlődésben betöltött kiemelt szerepét már a 19-20. század elején felismerték, azonban ebben az időben még erős felügyelet alatt tartották a működésüket. A 20. század második felében megszűnt a pénzügyi szektor morális korlátjairól való gondolkodás, miközben a profitabilitása erős növekedésnek indult, a befektetésiről a kereskedelmi tevékenységére tolódtott a hangsúly, ezzel elkezdődött a szektor szerepének átalakulása. Ezt a folyamatot erősítette a '70-es évek olajár-válsága, az aranystandard megszűnése, és a tőke mobilizációját megkövetelő, növekvő nemzetközi verseny, ami stagflációhoz vezetett, ez pedig növekvő terhet jelentett a háztartások költségvetésére, amit a bankok szabályzásának lazításával próbáltak orvosolni. A '90-es évekre a pénzügyi szektor a gazdaság kiemelten fontosnak tartott szereplőjévé vált, és a múlt süllyesztőjébe került az a nézet, miszerint a bankok nem teremtenek értéket, csak közvetítik azt. A pénzügyi termékek, mint például a kölcsönök, kötvények vagy derivatívok gyors ütemű növekedése ettől kezdve mind nagyobb arányban járulnak hozzá a GDP növekedéséhez, így könnyen a jólét és jóllét növekedésének illúzióját keltik. A hitelezési feltételek folyamatos lazítása elkerülhetetlenül vezetett a 2008-as válsághoz, aminek során a legszegényebb háztartások adósdottak el a leginkább. A válság hiába bizonyította be – amit Keynes és az őt követő gondolkodók is előrevetítettek –, hogy a túlzott „finanszírozás” veszélyessé válhat, a bank-szektor ezután sem veszített szerepének dominanciájából és kizsákmányoló erejéből. A pénzügyi

intézmények a szerző szerint három módon képesek értéket elvonni a gazdasági szereplőktől: (1) a tranzakciós költséggel éket vernek a megtakarítás tulajdonosa és annak felhasználója közé, (2) monopolerővel rendelkeznek, (3) a viselt kockázathoz képest magas felárral működnek, ezek a vagyonekezelési díjak pedig csak nőnek az idő előrehaladtával. Ráadásul a megcélzott befektetési hozamokért folytatott versenyfutás zéróösszegű játszma, melynek legalább annyi vesztese van, mint győztese. A szerző ezek alapján tehát amellet érvel, hogy a pénzügyi szféra egy l'art pour l'art módon működő kolosszussá vált a 21. századra, ami saját magát táplálja ahelyett, hogy a reálgazdaságért működne.

A fent említett kolosszus megszületése indukálta azt is, hogy a reálgazdaság is „finanszírozódjon”. Erre a jelenségre a szerző a Fordot említi példaként, ami a 2000-es években több bevételt realizált autókra eladott kölcsönökön, mint magukon az autóeladásokon. A szerző bírálja a vállalatok részvény-visszavásárlási tevékenységét, ami véleménye szerint veszélyezteti a cégek azon képességét, hogy hosszú távú, fenntartható hozamot produkáljanak. A 20. század végén széles körben elterjedt a „maximum shareholder value” (MSV) szemlélet, miszerint a vállalat elsődleges céljaként a profitmaximalizálást kell definiálni a részvényesek érdekében. Mazzucato adatokkal támasztja alá, hogy a befektetések a 21. században csökkenő tendenciát mutatnak, miközben a bevételek növekednek, és megállapítja, hogy ez azt jelenti, hogy a bevételnövekedést a költségek megvágásával érték el. Ez a jelenség, kiegészítve azzal, hogy a termelékenység és a bérek elváltak egymástól (utóbbiak lassabb ütemben növekszenek), azt is jelenti, hogy a bérből és fizetésből élők részesedése a bevételből nagy ütemben csökkent az elmúlt évtizedekben. Mazzucato amellet érvel, hogy a részvényesek érdekei helyett az összes érdekelt fél (stakeholderek) értékét volna érdemes maximalizálni – aminek fontos eleme a hosszú távú szemlélet elsődlegessége a rövid távúval szemben –, ez pedig túlmutat a neoklasszikusok profitmaximumot célzó problémamegoldásain, és magában foglalja többek között a munkaadók és munkavállalók, illetve a vállalat és a társadalom közti harmonikus kapcsolat kialakítását is.

Ezek után az innováció természetének vizsgálatával foglalkozik a könyv. A hetedik fejezet (Extracting value through the innovation economy) alapgondolata, hogy az elmúlt években egy olyan téves nézet alakult ki, miszerint a privát szféra innováló vállalatai a társadalom hősei, akik megteremtik a tudás- és információalapú társadalmat és felszabadítják azt a fizikai munka alól. A „garázsinnovátorok” köré épült legendák azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a teljesítményük mögött álló folyamat kollektív, azaz különböző szektorok és gazdasági szereplők interakciói segítségével valósul meg, azonban az eredményük jutalmazása aligha nevezhető annak. Az innováció a kollektivitásán túl rendelkezik még két fontos tulajdonsággal: (1) kumulatív, tehát hosszú évek befektetéseinek, illetve kutatók, gondolkodók egymásra épülő munkájának eredménye, (2) bizonytalan, és sok kudarcjal járó folyamat, amit gyakran az állam támogat.

A szerző az innováló vállalatok legerősebb kizsákmányoló erejét a szabadalmakban látja, amik véleménye szerint az utóbbi évtizedekben elvesztették diffúziós szerepüket, és az aránytalan jutalmazás eszközét látja bennük. Ahelyett, hogy a szabadon hozzáférhető innovációk értéket teremtenének a társadalom számára, a vállalatok a tudásbázist is elzárják a versenytársaik elől, és stratégiai szabadalmazás segítségével hátráltatják őket a fejlesztésekben. Emellet egyrészt a szabadalmi idő megnövekedett az utóbbi évtizedekben, ráadásul megújíthatóvá vált, ami növeli a szabadalommal rendelkezők monopolerejét, másrészt a szabadalmak benyújtásának feltételei is lazultak, könnyebben elnyerhetővé váltak. Ezen folyamatok káros hatását a gyógyszeripar, illetve az olyan platformok, mint a Facebook, Google, Amazon, Uber vagy Airbnb példáján keresztül mutatja be a szerző. Mazzucato vitathatatlanak tartja, hogy a hosszú távú fejlődés motorja a

technológiai és intézményi fejlődés, azonban véleménye szerint az innováció mértékét és irányát szabályozni kell. Az innovációt égető társadalmi problémák megoldásának kell alárendelni, ami nem azt jelenti, hogy az államot 'megmondóember' szerepkörrel kell felruházni, hanem azt, hogy harmonikus együttműködést kell teremteni a privát és a közszféra között.

A könyv utolsó két fejezete azt hivatott bemutatni, hogy a közösségi döntések elmélete és az állami kudarcokra vetett reflektorfény miként kötötte gúzsba a modern állam kezét a 21. századra. Mazzucato mellett érvel, hogy a gazdaság mai iránya téves annyiban, hogy a GDP maximalizálását, a fiskális feddhetetlenséget, tehát a növekedés mértékét tartja elsődleges kérdésnek a növekedés iránya helyett, ez pedig fenntarthatatlan. Ebben a szükséges fordulatban kiemelt szerepet tulajdonít az államnak, ami – ahogy fogalmaz – a piac méhe, amelyben az megfog, később pedig a szülő, aki segíti a piacot abban, hogy a közjót szolgálja. A termelési határ (production boundary) felülvizsgálatának segítségével meg kell szabadulni attól a nézettől, miszerint az állam nem tud hatékony és produktív lenni. Az államnak kell a holdraszálláshoz hasonló missziókat megfogalmaznia, amik összefogják különböző szektorok és szereplők hozzáadott értékét és lehetővé teszik, hogy a társadalom egésze saját magának teremtsen egy magasabb rendű értéket.